

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

SANAT TARİHİ
CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİMARİSİ

KASIM- 2009
ANKARA

9. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Mimarlık, Ulusal Mimarlık Üslubu, Türkiye’de Çalışan Yabancı Mimarlar, Rasyonel Mimarlık

İçerik:

Osmanlı'nın son yıllarında milliyetçilik akımı, giderek yaygınlaşmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarını da içine alan bu görüş, özellikle Ziya Gökalp'in geliştirdiği Türkçülük fikirlerinin etkilerinin yoğunlaştığı sanat alanlarını da kapsamına alır. Bu doğrultuda, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nden yetişen genç mimarlar da bu görüşü benimserler. Bu dönem mimarları da, Osmanlı kimliğini belirleyen mimari eserler vermeyi amaç edinir. Ancak Avrupa mimarisinin teknolojik özelliklerinden yaralanılarak ve Milli karakteri de saklı tutan yapılar üzerinde çalışacaktır. Plan ve tasarım özellikleri batılı nitelikler taşıyan bu yapılarda; salt dekorasyonda, özellikle de cephe tasarımlarında Osmanlı Mimarisinin elemanları bezeyici niteliklerde yer alacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile başta başkent Ankara'nın inşası olmak üzere yoğun bir imar faaliyetine girilir. 1930'a kadar süren 1. Ulusal Mimarlık Üslubu olarak da anılacak olan bu dönem az sayıda mimarla temsil edilecektir. Mimar Vedat, Mimar Kemalettin Bey, Muzaffer Bey, Julia Mongeri ve Arif Hikmet Koyunoğlu üstlenir Cumhuriyetin ilk yapılarının inşasını.

1930 yıllarda çok sayıda yabancı mimar Türkiye’de çalışma imkânı elde eder. Başta eğitimle ilgili binalar ve diğer devlet daireleri Ankara’da yükselmeye başlar. Avrupa’da ortaya çıkan modern mimarlık akımlarının uygulamalarıyla çağdaş Türkiye’nin yeni yüzü belirir. 1930’lu yıllarda Ernst Egli, Bruno Taut, Martin Wagner, Franz Hilinger, Hans Poelzig, Martin Elsasser, Clemens Holzmeister, Robert Öerley, Theodor Post gibi yabancı mimarların yanı sıra Bedri Uçar, Seyfi Arkan, Şekip Akalın ve Şevki Balmumcu gibi birçok genç Türk mimarı da inşaat sektöründe etkinlik gösterirler.

1940’dan 1950’ye kadar 10 yıl kadar süren 2. Ulusal Mimarlık Üslubu, özellikle kaynağını geleneksel Türk sivil mimarisinden alan bir anlayışı yansıtacaktır. Bu dönem Paul Bonatz, Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat, Orhan Arda, Doğan Erginbaş gibi mimarlarla temsil edilecektir.

1950’li yıllarda mimarlık faaliyetlerinde Le Corbusier, Mies Van Der Rohe gibi mimarların ilkelerinin uygulandığı rasyonel-pürist anlayış egemendir. Düzgün, klasik, geometrik biçimler ve mükemmel oranlar elde etmek gibi özellikleri sıralanabilen rasyonel mimarinin etkileri 1950’lerden sonra da günümüze kadar etkinliğini sürdürür.

Kaynak (Source):

Alsaç, Ü., *Türkiye’de Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi*, Trabzon 1976.

Aslanoğlu, İ., *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara 1980.

Batur, A., *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, İstanbul 2003.

Bozdoğan, S., *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, İstanbul 2002.

Eldem, S.H., “50 Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı”, *Akademi*, 8, İstanbul 1974, s. 8-70.

- Karasözen, R.-Özer, F., “Çağdaş İstanbul Mimarlığında Post-Modernizmin Rasyonel Temeli”, *İ.T.Ü. Dergisi*, C:5, S:2, İstanbul 2006, s.107-111.
- Kortan, E., *Türkiye’de Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1950-1960*, Ankara 1971.
- Kotran, E., *Mimarlıkta Rasyonalizm, Mimari Akımlar I*, İstanbul 1996.
- Özbay, A., *Türk Mimarları 2000*, İstanbul 1999.
- Özorhon, İ.F.-Ulus Uraz, T., “1950-60 arası Türkiye Mimarlığı’nda Özgünlük Arayışları”, *İTÜDergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, C:8, S:2, İstanbul 2009, s.89-100.
- Sözen, M.-Tapan, M., *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul 1973.
- Yavuz, Y., *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlı Dönemi*, Ankara 1981.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan/ Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Kıymet Giray	Prof.Dr. Kıymet Giray	Prof. Dr. H. Hale KÜNÜÇEN

9.1. I. Ulusal Mimarlık Üslubu Ve Mimarları

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Ulusal Mimarlık Üslubu, Mimari, Ankara

İçerik:

Bir bozkır kasabası genç Türkiye Cumhuriyeti'nin düşün yapısının aydınlığı ve ışığıyla yeniden yapılacaktır. İlk olarak 1924 yılında Alman uzman Haussler ve Macar uzman eski Ankara ve Yenişehir planını yapar. İç İşleri Bakanlığı, İmar Müdürlüğü kuruluşu aşamasında düzenlenen yarışmayı, Hermann Jansen'ın 10 yıllık imar programı kazanır ve uygulama başlar.

Cumhuriyet yönetimi, sosyal, ekonomi, eğitim, kültür ve devlet idaresinde geliştirdiği yeniliklere uygun okul hastane, banka, bakanlık, sosyal ve kültürel yapılar ve konutlara gereksinim duymaktadır. Cumhuriyetin ilk yapılarının inşasını Mimar Vedat, Mimar Kemalettin, İtalyan asıllı Giulio Mongeri ve Arif Hikmet Koyunoğlu üstlenir.

Yeni başkent Ankara'da, o zamanki ticaret merkezi olan Ulus ve Anafartalar bölgesi, Devletin mali mekanizmasına yardımcı bankalara ayrılır. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, İş Bankası ve Tekel Baş Müdürlüğü binaları Mimar Mongeri tarafından kurulur. Batının neo-klasik etkilerini 1. Milli Mimarlık akımı üslubuyla birleştiren simetrik kitleli bu yapılar cephe dekorasyonlarında toplanan bezemelerinin yoğunluğu ve çeşitliliği ile göze çarparlar.

Cephelerde; Selçuklu ve Osmanlı'ların değişik formlu kemerleri yeni düzenler içinde bütünleşirler. Hareketli cephelerde girişler özgün bir yer tutar. Mermer sütunlar, çini panolar, madeni bezemeler girişleri belirgin kılar. Çoğun bir kaç basamakla yükseltilirler ve hemen üstlerinde dışa açılan küçük balkonlarla taçlandırılırlar. Bazen girişi, çoğu zaman da köşeleri kulesel görünümlere ulaştıran kubbeli sonlar, anıtsal tasarımları vurgular. Osmanlı taç kapılarının tepeliği çatıdan yükselerek anıtsallığı güçlendirir. Geniş saçaklara mukarnaslı şeritlerle geçilir.

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, Genç Türkiye Cumhuriyetinin imar programında, Mimar Vedat Bey'de görev alacaktır. Atatürk'ün emri ile Ankara'ya gelen Vedat Bey ilk iş olarak Çankaya Gazi Köşkünü düzenleyecektir. Vedat Bey'in 1924 yılında inşa ettiği Eski Halk Fırkası Mahfili 1960 yılına kadar Büyük Millet Meclisi Binası olarak hizmet verecektir. Ulus'ta, İstasyon Caddesinde Sayıştay binasının güneyinde yapılan bina bodrum üzerine iki kat olarak inşa edilir. Meclis Salonu olarak kullanılan toplantı salonu, iki kat boyunca yükselirken çevresi odalarla sarılır. Yapıyı çevreleyen büyük bahçe, bir kaynaktan çıkan suların çavlanlarıyla dolan dikdörtgen formlu havuzuyla, peyzaj mimarisini de kazandırır yapıya. Cumhuriyetin ilk yapılarını gerçekleştiren Mimar Vedat, Selçuklu yapılarından başlayarak, geleneksel mimari sanatımızın özelliklerini taşıyan bir mimari stile ulaşmayı amaçlar. Bunun içinde gördüğü eski yapıların mimari elemanlarını ve bezeme özelliklerini eskizler halinde çizerek belgeler. Yapılarında bu çizimlerden önemli ölçüde yararlanır. Fakat bu ayrıntılar onun yapılarında birbiri içine giren karma bir seçmeciliğe ulaşır. Mimarının özünde değil dekorasyonunda gerçekleşen bir üslup ortaya koyar.

Klasik Osmanlı mimarisine öykünen bir mimari üsluba yönelmesi nedeniyle, Neo-Klasik Dönem Mimarisi olarak da adlandırılan etkinliklerin en önemli mimarlarından birisi de Mimar Kemalettin Bey olacaktır. Mimar Kemalettin yapılarında batılı mimari tasarımları kullanacak fakat özellikle cephe tasarımları kapsamı içinde geleneksel mimari öğelere yer veren, seçmeci bir uygulamaya önem verecektir. İlk olarak planları Mimar Vedat tarafından çizilmiş olan

Ankara Palas'ın yapım işini üstlenir. Cumhuriyet döneminde kurulan okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla yapımı istenen Gazi Eğitim Enstitüsü de Mimar Kemalettin Bey tarafından inşa edilir ve 1929 yılında tamamlanır. Mimar Kemalettin Birinci Mimari Üslubun usta mimarı olarak özelliklerle Ankara'da iki önemli yapının Devlet Demir Yolları İşletme Binası ve Vakıf Apartmanı plan ve projelerine de gerçekleştirir. Fakat, 17 Temmuz 1927 yılında ani ölümü ile bu yapılar Kemalettin'in tasarımına uygun niteliklerini koruyarak tamamlanır.

Ulusal Mimarlık akımının temsilcilerinden Arif Hikmet Koyunoğlu 1925-1927 yılları arasında kapsayan dönemde, Etnografya Müzesi'ni inşa eder. Bodrum üzerine önden bir arkadan iki katlı olarak inşa edilir. Yapının cephe düzenlemesi döneminin neo-klasik anlayışını yansıtır. Koyunoğlu, 1926 yılında açılan yarışmada, I.Ulusal Mimarlık Dönemi'nin önemli örneklerinden olan Türkocağı Merkez Binası projesi ile birincilik ödülünü kazanır. Yarışmaya katılan diğer Mimarlar; Mimar Kemalettin, Vedat Bey, Muzaffer Bey, Mongeri gibi dönemin ünlü ustalarıdır. Gereksinim duyulan Bakanlık binaları kapsamı içinde ele alınan Dış İşleri Vekâlet Binası da 1927 yılında Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından inşa edilir.

Cumhuriyetin ilanından hemen bir yıl sonra, 1925'de demiryolunun güneyi, devlet memurlarının konuk gereksiniminin karşılanması amacıyla kamulaştırılır. Bu alanda bir ve iki katlı, dört beş odalı evler yapılmaya başlanır. Batı kentlerinin bahçeli ev semtleri Sıhhiye-Yenişehir arasında, Kavaklıdere bölgesinde kurulmaktaydı. 1920'lerden 1930'lara kadar yapılan ev yapıları, geniş saçaklıkları, kuleli çıkmaları ve cephe dekorasyonlarıyla dönemin neoklasik çizgisini izlerler. 1927'lerden başlayarak kübik formlar ev mimarisine de egemen olur.

İş Bankası 1928, Giulio Mongeri (Foto. M. Çeken)

Halk Fırkası Mahvili (II. Meclis Binası) 1924, Vedat Tek, (Foto. M. Çeken)

Gazi Muallim Mektebi 1927-1930, Mimar Kemalettin Bey

Ankara Etnografya Müzesi 1925-1928, Arif Hikmet Koyunoğlu, (Foto. M. Çeken)

Kaynak (Source):

Alsaç, Ü., *Türkiye’de Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi*, Trabzon 1976.

Aslanoğlu, İ., *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara 1980.

Batur, A., *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, İstanbul 2003.

Bozdoğan, S., *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, İstanbul 2002.

Eldem, S.H., “50 Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı”, *Akademi*, 8, İstanbul 1974, s. 8-70.

Kortan, E., *Türkiye’de Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1950-1960*, Ankara 1971.

Özbay, A., *Türk Mimarları 2000*, İstanbul 1999.

Sözen, M.-Tapan, M., *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul 1973.

Yavuz, Y., *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlı Dönemi*, Ankara 1981.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan/ Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Kıymet Giray / Dr.Muharrem Çeken	Prof.Dr. Kıymet Giray	Prof. Dr. H. Hale KÜNÜÇEN